

Can Paker ile Özgürlük ve Türkiye'nin Geleceği Üzerine...

Atilla Yayla*

Öncelikle vakit ayırdığınız için çok teşekkür ediyorum.

Rica ederim.

İzin verirseniz söze şöyle başlamak istiyorum. İş dünyasında Can Paker istisnai bir isim olarak görülüyor. Birçok yönden istisnai bir isim, ama ben şu konuların altını özellikle çizebilirim: Birincisi, Can Paker tutarlı bir çizgi izliyor. Yani, bir dediği diğer dediğine tezat teşkil etmiyor. Bu, günümüz dünyasında çok önemli bir şey. İkincisi, Can Paker özgürlükçü ve piyasacı bir çizgi izliyor. Birçoklarına tuhaf görünmüyor, ama bu da bana göre Türk iş dünyasında istisnai bir durum. Belki, bütün iş dünyasında istisnai bir durum ama, Türkiye'de özellikle dikkat çekiyor. Siz bu konumunuzu fark ediyor musunuz ve bu konumunuzu neye borçluyuz? Çünkü sizin bir şeye borçlu olmanızdan ziyade toplum olarak bizim size borçlu olduğumuzu hissediyorum. Neye borçluyuz bunu?

Estağfurullah, ben bu konuda tek başımayım diye düşünmüyorum. Yani, iş çevrelerinde benim gibi düşünen insanlar var, her

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi.

ne kadar az olsa da. Sebebi de doğal. Yani, biliyorsunuz, Türkiye, cumhuriyetten sonra resmî ideolojilerle büyüdü. Türk sermaye sınıfı ise bu resmî ideolojinin temsilcisi olan devletin kanatları altındaydı. Avrupa sermaye sınıfı olan burjuvaziyle karşılaştığımız zaman Avrupa burjuvazisi o sınıfsal mücadeleyi yapıp, toplum liderliğine geçmiştir. Türk sanayisi, sanayicisi veyahut girişimcisi ise, devletin kanatları altında ilerliyordu. Bugün artık devletin kanadı altında olma ihtiyacının sınırındayız diyebiliriz. Bunu aşma yolundayız. Ama, on yıllardır gelen bu kafa yapısında o özgürlükçülük denilen şeyin, yani bireyin özgürlüğüne önem vermenin Türkiye'de tam gelişmemiş olduğunu görüyoruz. Ama, bence, dünyanın gidişatına uyacağız. Türkiye de bir gün değişecek. Şu sual, niye daha önce bu noktaya geldiniz? Bu biraz spekülâtif bir şey, bana yakışmıyor; yani, biraz bilimsellikten uzak. Galiba insanlar belirli nedenlerle, entelektüel hayatlarının bir noktasında, belki de bilmeden, bir yol ayırımına giriyorlar.

Siz üniversite yıllarında da aynı çizgide miydiniz? Yoksa sonradan değiştiniz? Yani, başından itibaren özgürlükçü çizgide olduğunuzu söyleyebilir misiniz?

Evet, söyleyebilirim.

Yine, bunu neye borçlu olacağımızı soracağım. Çünkü, bu da istisnai bir durum. Genellikle üniversite öğrencileri sol veya sağ kolektivist bir eğilimde oluyor ve ancak belli bir zaman barcadıktan ve epeyce hayat tecrübesinden sonra daha özgürlükçü çizgiye geliyorlar.

Ben düşünce olarak başlarda kendimi sol çizgide bulurdum. Ama, hep özgürlükçüydim. Hiçbir zaman bireyin özgürlüğünü kolektif düşünceye feda eden bir çizgide olmadım. Bireyin özgürlüğünü daha kolay elde edeceğimi düşündüğüm için o çizgideydim. Gençlik yıllarımda Marx'ın esasında bir bireyci olduğumu uzun süre müdafaa etmeye çalışmışım. Ütopyasına bakarsak eğer, Marx'ın gelmek istediği en son nokta, bugün havalini göremeyeceğimiz bir bireycilikti. Belki de bilgi toplumu yoluyla, bilginin ağırlığının artması yoluyla aynı ütopya başka bir yoldan geliyorduk. Ama, birey özgürlüğüne doğru gidiyorduk.

Peki, fikir hayatınızda özellikle etkili olan filozoflar, yazarlar, olaylar var mıdır?

Tabii ki ben bir filozof, bir fikir adamı olmadığım için bir spektrumun hepsini okuma çabasında değildim. Belki özgürlükçü çizgide olmama yol açan en önemli etkenlerden biri hatta en başta geleni tutarlılıktır. Bilmem kabul eder misiniz? Ben mühendisim. Mühendislik eğitimi ilk günden son güne kadar öğrendiklerimizin hepsinin tutarlı olmasını ön görür. Yani, bu eğitimde tutarsızlık yoktur. Tutarlılığı belki de bu yüzden içselleştirdim.

Bu noktada izninizle bir şeye dikkatinizi çekmek istiyorum. Genellikle sosyal teoride mühendis tipi beyin ve tüccar tipi beyin ayrımı yapılıyor. İkisinin de kendine göre avantajları ve dezavantajları olabilir. Ama, ben baktığımda; sizde mühendis tipi beyinden ziyade tüccar tipi beyin görebiliyorum. Mühendis tipi beyin top-

lumlu plânlayan, toplumun bütün işlerinin istenildiği gibi yönlendirilebileceğini var sayan bir yapıyı taşıyor.

Toplum mühendisliğine ben ilk günden beri karşıyım. Onun yanlış bir şey olduğunu, toplumların plânlanamayacağını ilk günden beri bilirim. Ama, şunda da haklısınız belki, ben mühendislik eğitiminin ortasındaiken dünyanın bununla kavranamayacağını düşünüp aynı şehirde -Berlin'de eğitim gördüm-sosyoloji okumaya başladım. Yani, iki eğitimi beraber bitirdim. Demek ki, enterdisipliner bir yaklaşımım olmuş. Zaten bugün gelinen noktada, kaos ve karmaşıklık teorileriyle, mühendisliğin dahi önceden her şeyi plânlamayacağı gerçeğiyle karşı karşıyayız. Yani, pozitif bilim anlamında her şeyin önceden görülemeyeceği karmaşıklığın olduğu bir noktadayız. İnsanlar hem doğuştan, hem kültürel etkilerle bir noktada galiba şöyle bir yol ayrımında oluyorlar; ya özgürlükçü, demokrat, bireyci çizgide veyahut da otoriter, merkeziyetçi çizgide yer alacaksınız.

Ben de aynı kanaatteyim. Aslında iki tane yol var önümüzde. Birisi özgürlükçü, bireyci bir yol; diğeri ise kolektivist, merkeziyetçi bir yol.

Peki, insanlar niye ikisinden birisini seçiyor? Ne oluyor da bazı görüşleri seçiyor, bazıları dışlıyorlar?

İlginç olan nokta bu. Benim şahsî gözlemlerim bunda iki yol olduğunu gösteriyor. Birincisi, ciddi bir entellektüel muhasebeden geçmek. Yani, okumak, araştırmak, tartışmak. Ama, bunun her zaman işler bir yol olduğu tartışılır. İkinci yol ise, zannediyorum daha etkili bir yol, ben hem sizde hem de etraftaki liberal arkadaşlarda onu görüyorum. Galiba bazı şeyler insanların tabiatları çerçevesinde oluyor. Yani, kişinin otoriteye boyun eğmeye istekli olmaması, insanların, diğer insanlara saygı duyması... Dolayısıyla insanların kendi hallerine bırakıldığında seçecekleri yolun normalde özgürlük yönünde o-

lacağı gibi bir kanaat var bende. Bilmiyorum siz ne düşünüyorsunuz?

Peki, öbürünü tercih edenler ne diyor? Ben, meselâ, öbürünü tercih edenler arasında çok ciddi entelektüeller görüyorum.

Evet, çok ciddi entelektüeller bulunuyor. Şüphesiz, onların kötü niyetli olduklarını söylemek de mümkün değil.

Çok haklısınız. Uzun yıllar beraber çalıştığım bir tanıdığım var. Hem entelektüel seviyesine, hem zekasına çok saygı duyduğum hem de iyi niyetinden eminim olduğum bir kişidir. Ama, tamamen ayrı bakıyoruz olaylara. O, merkez, devlet açısından; ben ise birey. Özgürlükler açısından bakıyorum, tamamen karşı çizgilerdeyiz. Bu ayrımın kaynaklandığı yer kültürel birikim midir? Aile terbiyesi midir?

Benim akluma iki faktör geliyor. Belki ikisi de Hayek'ten kaynaklandırılabilir. Birincisi, entelektüelin akla bakışıyla ilgili zannediyorum. Hayek'in "entelektüeller ve sosyalizm" diye çok meşhur bir makalesi var. Tabii, entelektüeller, akli gelişmiş ve aklını kullanmayı bir derecede öğrenmiş insanlardır. Dolayısıyla da, bu güce dayanarak, toplumsal hayattaki bazı olayları açıklama gücüne kavuşuyorlar. Bu normal, olması gereken bir şey. Çünkü, aklımızı da kullanmanız gerekiyor hayatta. Ama, onlar orada kalmıyorlar. Buradan hareketle bütün toplumsal problemlerin kaynağının kesin olarak tespit ve tasfiye edilebileceği noktasına varıyorlar. Problem burada ortaya çıkıyor. Bu entelektüeller genellikle otoriteye eklemiyor. Çünkü, toplumu değiştirmenin iki yolu var. Birincisi, ikna etmek, diğeri otorite kullanmak. Burada da Hayek şunu söylüyor, entelektüeller niye otoriteyi tanıyorlar, çünkü otoritede toplumu dönüştürme imkânını görüyorlar.

Bu çok doğru. Bunu biraz da, kendi meşleğimle ilgili olarak şöyle açıklayabilirim. Pozitif bilim on yıllara kadar mekanik dünya

bakışıyla çevriliydi. Pozitif bilimin bu bakışının diğer sosyal bilimlerde yeri nedir? Bugün bir şeyi deneyerek veya aklınızla bulursanız, bunun ardından neyin geleceğini de görürsünüz. Dünya ve evren anlaşılabilir. Her şey bir nedensellik ilişkisiyle açıklanabilir ve her şey önceden tasarlanıp izah edilebilir. Aydınlanmacı felsefenin görüşüdür bu. Daha sonra kaos teorisiyle doğa olaylarının önceden plânlanamadığı, bir oluşum olduğu ve o oluşumun kendi içinde kuralları bulunduğu, bunların belki bir ölçüde bilinebilir olduğu, fakat o kuralların, değişik durumlarda nasıl çalışacağını önceden bilinmeyeceği, yani bunun getirdiği karmaşıklık ve geleceğin bilinmezliğiyle ilgili görüşler gündeme geldi. Tabii, bu post-modernizm olarak sosyal bilimlere de etkiledi. Galiba bazı insanlar mekanik düşünceyi sosyal bilimlerde çekici buldu. Her şey tasarlanabilir, her şeye hâkim olunabilir, ileri görebilir; ne kadar cazip...

19. yüzyılın toplum mühendisliği ve historisizmi.

Evet. Yeni teori ise zaten plânlamaktan, oluşuma bırakmaktan, insanların birbirleriyle etkileşimin esas yaratıcılık olduğunu bilmek ve o etkileşim içerisinde, estetiğin orada olduğunu görmekten, yaratıcılığın orada olduğunu görmekten ve onun keyfini yaşamaktan bahsediyor. Oysa, ilk çizgideki entelektüel plânlamaktan, hâkim olmaktan, öngörmekten hoşlanır. Öbür oluşum insanların serbest davranışların neler yaratabileceğini görmeye bakar. Dünyanın hangi yeniliklere gebe olacağını heyecanını yaşamak başkadır.

Çok güzel ifade ettiniz. Belki de serbestliğin yaratıcılığını görmek, hayatı olduğu gibi kabul etmek...

Tabii tabii, serbestliğin yaratıcılığını görmek...

Zannediyorum, sizin gibi, benim gibi, başka az sayıdaki arkadaş gibi özgürlük felsefesiyle cidden meşgul olmakta olan insanların en bi-

yük avantajı bu. Ben öyle ifade etmeye çalışıyorum. Çünkü, bizim savunduğumuz görüşler "yaygın kabul gören görüş" hâlinde değil. Olacağı da şüpheli. Ama çok büyük bir avantajımız var, bizim hayatımızın kendisi özgürlükçü. Yani, bu özgürlükçülük işçiye de yansıyor, işverene de yansıyor, çiftçiye de yansıyor. Buradan, izin verürseniz, ben müteşebbislikle ilgili bir iki noktaya da geçmek istiyorum. Türkiye'de teşebbüs kültürü çok zayıf. Bunun sebeplerinden birisinden siz bahsettiniz: Türkiye'de iş adamlarının kendi ayaklarının üzerinde durmaya yeni başladıklarını söylüyorsunuz. Acaba teşebbüs kültürümüzün hayli zayıf olmasının yegâne sebebi Türkiye'de devletin ekonomiye Osmanlı'dan günümüze gelen bir şekilde hâkim olmaya çalışması mı? Müteşebbis kültürünün yeterince gelişmemesinin bizim kültürümüzde bir kaynağı var mıdır?

Osmanlı'daki üretim tarzının bunda çok etkili olduğunu ve cumhuriyette de bunun çok değişmediğini görüyorum. Mülkiyet olmadığı zaman sonuç olarak her şey devlete ait olacak. Üretim de uzun süreler ganimetle, yani yağmacılıkla sağlanıyor. Onun için de ordu ve devlet çok önemli. Hatta devlet en önemli olanı. Çünkü, üretici o. Ganimeti ancak ordu yapıyor. Onun için de hukuk onları korumuştur. Şimdi böyle bir düzen içinde müteşebbise ihtiyaç yok, o ekonominin yapısında böyle bir ihtiyaç yok. Feodalite yok, her şey padişahın. Cumhuriyet bunu bir ölçüde devralmıştır. Yani, her şey devlete geçmiş. Ve orada da devlet, ordu önem kazanmış. Tabii, ganimet kalmamış, ama o kültür devam etmiş. Ganimet kalmadığı için de, biz bu işi nasıl yapacağız deyip devlet eliyle müteşebbis yaratma gibi bir ideolojik fikre başvurmuşlar. Çünkü, ganimet bitmiş, birisinin üretmesi lazım. Onun için de, en iyisi biz bunlara üretirelim, sonucuna gelmişler. Ben bunu tarihî akışı içinde görüyorum. Yani, kültürlerin hâlâ ekonomik alt yapının

çalışmasının bir refleksiyonu olduğunu düşünüyorum. Türk ekonomisinin çalışması malum. Kültür de ona göre şekillenmiştir. Şimdi, bu değişiyor mu? Evet, bence değişiyor. Yani Türkiye'de müteşebbislerin sayısı artıyor, teşebbüs kültürü geliştirmiyor mu? Evet, artıyor.

Şartlar mı zorluyor? Yoksa devlete egemen olanların zihniyeti mi değişiyor?

Bir defa devlet, yaşamak için para bulmak zorunda. Bu parayı birisinin üretmesi lazım. Onun için, ister istemez, objektif olarak, özel teşebbüse saha bırakmaya çalışıyor. Bu, dünyanın gerçeği. Hele küreselleşmeyle artık iyice bu noktaya geliniyor. Yani, Türkiye ihracat yapmazsa, hiçbir şey olmayacağı belli. Dolayısıyla, alt yapıdaki ekonomik değişiklik, iki milyar dolar ihracattan kırk milyar dolara gelen Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısında bir değişiklik var demektir. Onun getirdiği kültürde de farklılık var. Böylece filizlenmeye başlayan bir müteşebbis oluşumu var.

Ama, tabii ki ikincisi biraz daha zaman alıyor.

Tabii ki.

Peki, şöyle bir görüşe ne dersiniz? Aslında biraz da Marx'ı andıran bir yaklaşım var. Yani, bireylerin ideolojik pozisyonu sınıfsal konumları tarafından belirlenir. İşçiyse sosyalist olmanız beklenir. İşveren-müteşebbis iseniz liberal olmanız beklenir. Halbuki, özgürlükçü liberal fikirlerin kaynaklarına gittiğiniz zaman böyle denilmediğini görüyoruz. Meselâ, Adam Smith, tüccar sınıfına çok şüpheliye bakan birisi. İş adamlarının otomatikman liberal -özgürlükçü olması gerekmez. Çünkü, en iyi kazanç kaynağı devletle iş yapmak olabilir. Bu anlayışı ve davranış kodunu yıkma yolunda mesafe alıyor muyuz?

Dediğiniz çok önemli. Ben Marx'ın o kadar şematik söylediğini zannetmiyorum. Yani, işçiyse sosyalist olursun gibi. Marksizmin

derinliğine inmemiş birtakım görüşlerin şematizimde kalmış hâlidir bu bakış. Onun tartışması ayrı. Fakat, dediğiniz çok doğru ve önemli. Türkiye’de üretim şekli değişikçe sonuç olarak birtakım krizler yaşanıyor. Bu krizlerin sebebi devlettir. Evet, kesinlikle devlettir.

Dolayısıyla özelleştirmeyi yapmak ve devletin ekonomideki payını küçültmek lâzım...

Kesinlikle. Bunu yıllar önce bir gazeteci arkadaşımınla konuşurken söylemiştim. Krizin üç tane nedeni vardır; birincisi, popülist devlettir; ikincisi, hortumlamalardır; üçüncüsü, irrasyonel iktisadî kültürdür. Şimdi bu krizden sonra bu devlet, bu şekilde devam edemez. Nasıl olacak? Değişecek. İşte geliyor IMF, değiştiriyor. Zaten Türkiye’nin ihracat nedeniyle, küreselleşmeyle, dünyayla bir ilişkisi oluyor. Objektif koşullardan dolayı devletin harcamaları kısılmak durumundadır. Üreten kişiye birtakım olanakların tanınması gerekmektedir. Kollektif değer yargısı belirtmeden söylüyorum bunu. Artık canımızın istediği gibi devlet harcaması yapamıyoruz, bu ayrı konu.

Herhâlde devletin keyfine göre harcama yapamaması çok iyi olur.

Elbette. Devletin gerçekte ne kadar harcadığı üzerinde araştırma bile yapılmadı veya yapılamadı Türkiye’de. Tabii çok bilgi yetersizliği var...

Yani, araştırmacılar ulaşamıyor gerekli ve yeterli bilgiye.

Türkiye’nin dünyadaki konumunu sorgulaması gerekiyor. Meselâ, nedir bizi tehdit eden? Bizi Irak mı tehdit ediyor şimdi? Amerika geldi, oturdu oraya. Yunanistan mı tehdit ediyor? Yunanistan bizim Avrupa’ya girmemizi isteyen bir ülke. Kim tehdit ediyor? İranlılarla iyi olduğumuzu herkes söylüyor. Rusya mı tehdit ediyor? Nedir bu tehdit hissi? Irak olayından sonra da en bü-

yük propaganda şu: Kuzey Irak’ta bir Kürt devletinin kuruluşuyla ilgili güçlü olmamız lâzımmış. Sonra Kuzey Irak’a girmemiz gerekir derken, birden bire Amerika giremeyeceksin dedi, giremiyoruz.

Siz anlayabiliyor musunuz? Türkiye hangi ahlâkî ve hukukî gerekçelere dayanarak yabancı bir ülkedeki, başka bir ülkedeki insanların işlerine karışıyor?

Tabii ki, çağdaş değil mi Türkiye? Dış politikada uygulanan çifte standart sadece burada kalmıyor ki. Yani, biz Kıbrıs’ta federasyon istiyoruz, Irak’ta federasyona karşıyız. Senelerce Bulgaristan’da niye Türkler’e Türk isimleri verilmiyor diye kıyameti kopardık. Türkiye’deki Kürtlere Kürt isimleri almalarını yasakladık. Yani, Türkiye’nin çifte standardının sonu yok. Ben bunu şöyle ifade ediyorum: Türkiye bir geçiş döneminde. Yani, merkezîyetçi, otoriter, devletçi bir yapıdan biraz önce konuşmaya çalıştığımız ekonomik nedenlerle, daha bireye yönelik daha özgürlükçü, daha ademimerkezîyetçi bir yapıya doğru, ister istemez, dünyadaki o bütün koşullardan dolayı, bir geçiş süreci içinde. Tabii, iktidar güçleri, ki bu devlettir, asker sivil bürokrasidir, direniyor. Neyle direnecek? Bir yaşama nedeni, bir varlık sebebi bulması lâzım. İşte bu varlık sebebi bazen olaylar çarpıtılarak bulunuyor. Meselâ, Kürt meselesi. İlk önce yok dediğimiz, böyle insanlar yok dediğimiz Kürt meselesinde devlet o insanlara karşı savaş açıyordu. Yok diyorduk, ama, birden bire biz onlara savaş açıp dünyanın bütçesini ayırdık. Böyle bir çelişki olabilir mi? Ondan sonra sırada Müslümanlık meselesi var. 28 Şubat. Yani, 3-4 tane münferit olayı alıp Türkiye’nin geneli buymuş gibi sunup ondan sonra da 28 Şubat’ı senelerce konuşuyoruz. TESEV “Türk Siyasî İslâmı” konulu bir araştırma yaptı. Gördük ki, Türk halkı fevkalâde toleranslı, hiç öyle kökten dincilikle alakası ol-

mayan bir halk. Sosyolojik olarak baktığımızda olaya, böyle bir şey yok. Efendim işte bunlar burada yasa dışı bir şey yapıyorlar dersiniz, o bir polisiye olaydır. Polisiye olaylarla sosyolojik olayları karıştırmamalıyız.

Biliyoruz ki, TESEV sizin öncülüğünüzde çok güzel çalışmalar yaptı. Başka kurumlar tarafından yapılan araştırmalar da var, ama söz konusu çalışmaların yansıttığı sosyolojik bakışı Türkiye benimseyemedi. En azından bu bakış Türkiye'nin yöneten eliti tarafından benimsenmeli. Her şeyi bir güvenlik ideolojisinin parçası olarak görüyorlar sanırım ve o zaman her şey bir güvenlik meselesi oluyor. Ve herkes ve her şey kuşkuyla karşılanıyor.

İlk başta solcular güvenlikle ilgili çok büyük sorundu. Sonra sorun Kürtler oldu, ardından Müslümanlar. Ha bire güvenliğimizle ilgili bir telaş içindeyiz.

Sizin bir özelliğiniz de, ki buradaki konuşmalarınızda da ortaya çıkıyor, iyimser olmanız. Ne zaman sizi dinlesem veya okusam, kuvvetli analiz kabiliyetinizi iyimser ifadelerin takip ettiğini görüyorum. Bu tabii iyi bir şey. Ben kendim de tabiat itibarıyla iyimserim. Şöyle de diyebiliriz, karamsarlıkları kendimden uzak tutmaya çalışıyorum. Anladığım kadarıyla Türkiye'nin çok köklü değişikliklere gebe olduğunu söylüyorsunuz. Ben de inanıyorum, en azından umut etmek istiyorum. Madem ki Türkiye bir dönüşüm geçirecek, sözü Türkiye'nin resmî ideolojisine getirmek istiyorum. Benim anladığım kadarıyla bizim Kemalizm adı verilen resmî bir ideolojiniz var. Bu ideolojiyi eleştirmek çok kolay değil. Yine, sizin bir iki cesur çıkışınızı hatırlıyorum. Atatürkçü olmadığımızı, bu görüşün gözden geçirilmesi gerektiğini söylemişsiniz.

Kemalizm ile Atatürkçülük arasında fark olduğunu düşünüyorum. Ben Atatürkçülüğe bir tavır olarak bakıyorum, bir ideoloji olarak bakmıyorum. Kemalizm dahil bütün bu köktencilik, bütün bu kökten ideolojiler o

fikrin doğduğu zamandaki ilk uygulamayı evrensel kabul eden anlayışlardır. Yani, kökten dinci, İslâmiyet'in ilk uygulamalarını evrensel ve değişmez kabul eder. Kemalizm de Türkiye'deki o dönemin ilk uygulamalarını donmuş, evrensel ve değişmez kabul ediyor. Bu değişmezlik Atatürk'ün şahsına uymuyor. Adamcağız fevkalâde değişime yönelik bir insan. Bazı değişikliklerde yanlış yaptı, bazılarını doğru yaptı. Ama değişiklik, değişme fikriyle ilgili davranışı çok. Onun için ben Atatürkçülüğü davranış şekli olarak, değişime açık, statik olmayan bir bakış olarak görüyorum. Bir ideoloji olarak görmüyorum açıkçası. Ama, Kemalizm o dönemin ilk uygulamalarının donmuş hâli. Dolayısıyla, kesinlikle, şimdi belki çok kızacaklar ama, kökten dincilik neyse metodolojik olarak, Kemalizm de odur.

Bu konuda ilginç tespitler var. Stephan Kirzner'in Türkiye üzerine kitabını okudunuz mu bilmiyorum? O da Kemalizmin Türkiye'de neredeyse bir dine dönüştürüldüğü ve bu dinin katedrallerinin ve ayinlerinin olduğu görüşünde. Burada benim özellikle size aktarmak ve ne düşündüğümüzü sormak istediğim bir yaklaşım var. Çok önemli bir yazar, Deepak Lal, diyor ki, dine karşı savaşan ideolojiler kendileri de bir din hâline gelebilirler. Bunun tipik örneği, Marksizmdir. Marksizm, biliyorsunuz, bir yönüyle dine reddiyedir. Ama, kendisi bir dine dönüşmüştür. Geçenlerde The Economist dergisinde çok ilginç bir inceleme yayımlandı. O da Marksizmin daha ziyade bir din olduğunu söylüyor. Kemalizmin en azından bir türü, hepsinin böyle olduğunu söylemek belki haksızlık olur, ama en azından bir türü, belki bu dönemdeki egemen türü, ne yazık ki, böyle kapalı bir dine dönüşmüş gibi gözüküyor. Buradan hareketle şu görüşe katılır mısınız? Ben kendim şahsen Kemalist değilim. Benim fikri kaynaklarım daha ziyade Batı klâsiklerine dayanıyor. Locke, Hume, Smith gibi filozoflara.

Biliyorum, kitaplarınızın hepsini okudum.

Teşekkür ediyorum. Ben Türkiye'nin Kemalistlere ihtiyacı olduğu kanaatindeyim. Onlar da bu ülkenin insanları çünkü. Bu ülke için kötü şeyler istediklerini düşünmüyorum.

Ben de düşünmüyorum.

Fakat, gerçek fonksiyonlarını yerine getirebilmeleri için ve hem kendilerine hem de Türkiye'ye kötülük etmemeleri için galiba ideolojilerinin resmî ideoloji olmasını talep etmekten vazgeçmeleri lazım. Liberal demokrasi çerçevesi içerisinde iktidar için yarışan görüşlerden birisi olmaları lazım. Bu takdirde kendilerini yenileyebilirler, diğerleriyle mantıklı ve adil bir yarış yapabilirler diye düşünmüyorum.

Ben her türlü ideolojinin böyle olması gerektiğine ve zenginliğin burada yattığına inanıyorum. Demokrasinin temelinde, zaten, mutlak doğruların bilinmediği varsayımı yatar. Onun için biz, çok insanın katılımını isteriz ve demokrasinin de temeli budur. Yani, ben şu anda liberalim. Ama, ben hiçbir zaman liberalizmin son gerçek olduğunu, ondan başka gerçeğin olamayacağını, dünyanın gelişmesinin son noktasının bu olduğunu söyleyemem.

Yani, tarihin sonu tezine katılmıyorsunuz. Zaten bu tezi iddia eden kişi liberal olmaktan ziyade Hegelci.

Hegelci, evet biliyorum. Zaten Hegelci olmadan insan tarihin sonu geldi diyemez.

Fakat, onu eleştiren Marksistlerin de tuhaf bir çelişkisi var. Onlar da aslında tarihin sonuna inanıyorlar, ama bu başka bir son.

Hâlbuki, tarihin sonu yok. İşte karmaşıklık, kaos teorisi gösteriyor ki bu oluşumun sonu yok. Daima devam edecek. Kemalistler tabii ki Kemalizme inanabilir, hatta bu ülkeye bir renk de katar. Bunun iyi etkileri de olur. Yani, Türkiye'nin cumhuriyet kültürüne etkisi olur. Ama, bunu zorla, devlet gücüyle kabul ettirmek yanlıştır. Çünkü, zorla kabul edilecek hiçbir ideoloji yok.

Peki, bu ideolojik dönüşümü sancısız nasıl gerçekleştireceğiz? Avrupa ve Amerika uzun zamandır bu problemin farkında. Özel konuşmalarda zaten bunları söylediklerini biliyorsunuz. Ama, resmî ilişkilere gelince, Türkiye'ye "lip service" türünden birtakım iltifatlar yapıyorlar. Geçenlerde Avrupa parlamentosuna sunulan bir rapor beki ilk adım sayılabilir bu konuda. Bu problemi sancısız bir şekilde halledilecek mi Türkiye?

Sancılı mı, sancısız mı bilmiyorum. Ama, gerek dünyada değişen koşullar, gerekse Türkiye'nin ekonomik olarak bünyesini değiştirme mecburiyetinde kalması, bunun değişeceğine olan inancımı artırıyor. Bu sancılı olabilir. Zaten, şu anda da sancı çekiyoruz.

Evet, şu anda da sancı çekiyoruz.

Sancılar çekiyoruz. Türkiye'nin %30'u açlık sınırında görünüyor. Daha nasıl sancı çekelim. Ekonominin niye buraya geldiğini düşündüğümüzde sorunun büyük bir kısmının devlette olduğunu görürsünüz.

Şöyle bir görüş de var, en azından ben öyle ifade etmeye çalışıyorum. Türkiye'de iki tür iktidar var galiba. Birisi, siyasi iktidar. Bu siyasi iktidarı bir ölçüde halkın tercihleriyle belirleme inkâmımız var. Dört-beş sene de bir de olsa hesaba çekebildiğimiz için onları kontrol etme gücüne daha çok sahibiz. Ama, bu şu anlamda gelmiyor, siyasetçiler hiç hata yapmıyor ve Türkiye'ye zarar vermiyor anlamında gelmiyor. Bir de bürokratik iktidar var. En azından kritik dönemlerde bürokratik iktidarı dizginlemekte ve demokrasi sınırlarına çekmekte çok sıkıntı çekiyor Türkiye.

İşte ben hep şunu söylüyorum, Türkiye'de iki seviyede siyaset var. Bir üst siyaset, bir alt siyaset. Üst siyaset işte Kıbrıs meselesi, Kürt meselesi, İslâm meselesi, Yunanistan meselesi, kıta sahanlığı gibi konularla ilgileniyor. Siyasetten anladığımız ne varsa

orada. Bunu seçilmişler değil, atanmışlar yapıyor. Alt siyasette ise, üst siyasetin verdiği kararları uygulama, artı ekonomiyi yönetme görevleri yer alıyor. Bunu da siyasi partiler yapıyor. Türkiye’de niye bu kadar yolsuzluk var diyene çok şaşıyorum. Seçilmişlere siyaset yapma imkânı tanımayıp sadece ekonomi bırakılırsa, onlar da yolsuzluk yapıyor. Başka çıkar yolu yok. Çünkü, oy almak istediği kitlelere ancak öyle ulaşabiliyor. Oy aldığı kitleye siyaset yaparak ulaşamıyor. Şimdi ben AK Parti’nin aldığı oyu bu şekilde yorumluyorum. 1960’tan beri Türk seçmeni hep siyasetin seçilmişler tarafından yapılması gerektiği yolunda oy vermiş. Son olarak çok çarpıcı bir şekilde bunu tekrar yaptı. Ve AK Parti düşünmedi böyle bir zaferi? Seçmen yeni bir merkez yarattı. Çünkü, merkez, şimdiye kadar, işte o asker, sivil bürokrasinin yarattığı devlet, biraz da onun etrafına kümelenmiş olan sermayedar, burjuvazi, aydınlar... Çevreden gelen halkın, o merkeze bir şekilde sahip olması lâzım. Ve bunu eskiyle kavga ederek değil yeni bir merkez yaratarak yapması lâzım. Bunu nasıl yapacak? İç ve dış politikada söz sahibi olacak. Bu yeni merkezi yarattığı zaman, eğer yaratır ise, Türkiye’de siyasi iktidar daha az sancılı olur. Benim yeni merkezin yaratılmasında çok umudum vardı. Fakat birden bire yeni sıkıntılar ve krizler geldiği için şu anda bu yeni merkezin yaratılmasında eskisi kadar umutlu değilim. Umutluyum da, eskisi kadar kolay olduğunu zannetmiyorum şu an için. AK Parti bir kondisyon. Onun yapması gereken, siyaseti benim, halkın lehine değiştirmek. Bunu yapmazsa AK Parti değişecek. Çok büyük başarı var ya, o hiçbir şey. Türk halkı kimlere iktidar vermedi ki. Bülent Bey’e % 42 oy vermişti, sonra % 2’ye düştü.

Türk siyasetinde hiçbir şey garanti değil.

Garanti değil. Çünkü, 1960’tan beri halkın verdiği temel bir mesaj var. Siyaseti benim

lehine kullanın. Halk, siyaseti onun lehine kullanma ihtimalini nerede görürse ona oy veriyor.

Siyasîlere yalnızca ekonomik alan bırakıldı-ğına göre, o zaman daha ziyade beklentiler ekonomik olacak. Ama bu da bir yanılsama, netice itibariyle bir siyasi iktidarın halkı zenginleştir-mesi ihtimali yok.

Mümkün mü? Bir cebinden alıp, öbür cebine verecek.

Bu konuda Adam Smith’in çok ilginç bir sözü var. Aslında ülkelerin zenginleşmesi için çok fazla bir şey gerek yok; iyi işleyen bir adalet sistemi ve makul bir vergi sistemi kâfidir, diyor. Ama, biz buna bir türlü inanmıyoruz. İşin kötüsü olumsuz kavrayış ve beklemeleşlerin toplumunda kaynakları var aslında, kültürümüzde kaynakları var.

Kültürümüzde var. Sohbetimizin başında, Osmanlı’da özel mülkiyet olmamasının, dolayısıyla girişimciliğin olmamasının ne getirdiğinden bahsettik. Her şeyin devletten beklenmesini getiriyor.

Ankara’da ben bunu daha fazla hissediyorum tabii. Hatta öğrencilerime zaman zaman şunu da söylüyorum. Türkiye’de işe girdün dediğiniz zaman size hangi devlet dairesine işe girdün diye sorarlar. Yani, işe girmek demek devlet kapısında bir yer bulmak demektir. O zaman hem bürokratik hem siyasi iktidarın sahiplerine karşı da biraz daha anlayışlı olmak gerekiyor belki. Çünkü böyle bir talep var, böyle bir talep varsa da bunun karşılığı biraz olacaktır muhtemelen. Demek ki, onları da sınırlandıracak genel bir çerçeveye ihtiyacımız var. Bu bakış açısıyla Türkiye’nin geleceğinde, daha iyi bir Türkiye için ne kadar devlet görüyorsunuz, nasıl bir bürokratik yapılanma görüyorsunuz? Ayrıca Türkiye’nin hangi uluslararası entegrasyonlara katılmasını arzu ediyorsunuz?

Türkiye’deki devlet ne kadar azsa dünyaya o kadar çok entegre olabilir. Türkiye için

Avrupa Birliği çok önemlidir. Hem hukuksal yapısı açısından, hem ticarî yapısı açısından çok önemlidir. Tabii, öyle bir dönemdeyiz ki, Avrupa Birliği'nin geleceği ne olacak, kendi içinde ne yapacak? Irak olayından sonra AB bu konularda kara kara düşüncelere girdi. Böyle saplantılı, değişmeyen devlet ideolojisiyle bu döneme yaklaşırsak, büyük facia olur. Çünkü öyle bir döneme girdik ki, çift kutuplu dünyanın yok olduğu, tek kutuplu dünyanın yeniden şekillenmeye başladığı bir dönemdeyiz. Yani, Birleşmiş Milletlerin fonksiyonu nedir? NATO ne olacak? Bunlar tekrar tartışılacak. Avrupa Birliği ne olacak? Böyle bir siyasî belirsizlik içinde bırakın saplantılı, değişmeyen ideolojileri, orta vadeli stratejilerin bile yanlış olduğunu düşünün. Tam olarak kriz yönetimi şeklinde ele alınması gereken bir duruma giriyoruz. Yani, olaylar değerlendirilecek, ona göre pozisyon alınacak, icraat yapılacak, yapılan icraatın neticesine göre tekrar pozisyon alma tekrar aksiyon gelecek. Biz firmalarda kriz yönetimini böyle yapıyoruz. Stratejiye göre tedbir alıyoruz. Bu bir nehrin akışı gibidir. Nehir normal zamanda akar, nereye gittiğini görürsün, orada stratejini kurarsın. Ama bazı dönemeçlerde girdap yer alır. Burada ne olacağı belli olmaz, bir yere savurur gider. Dolayısıyla, burada artık stratejini belirleyemezsin. Kriz yönetimi vardır. Türkiye'nin de buna bakması lâzım. Böyle bir dünyada, olmazsa olmazımız budur, kırmızı çizgimiz şudur gibi lâflarla hiçbir yere gelinmez.

Çok daha esnek, çok alternatifli, çok senaryolu, evrensel değerlere daha yakın bir çizgi gerek. Kimsenin, gerçek benim tekelindedir, dememesi gerek.

Bu değiştirilmez, bu konuşulmaz, bu tartışılmaz... Bunlar tamamen kalkmalı.

Vatanseverlik tekelinin galiba kalkması lâzım.

Evet.

Topluca bakıldığında gelecekle ilgili olarak iyimlersiniz tabii yine.

Genel olarak insanların kendi içindeki etkileşim sonucunda doğruyu bulduğunu düşünüyorum. Hep buna inandım.

Bu çok özgürlükçü, liberal bir tavır. Zannediyorum insanları da psikolojik olarak rahatlatıcı bir tavır. Çünkü, tersi olsa, çok kötümser olsanız, insanların kendi hâllerine bırakıldığında yanlış yapacaklarına inansanız, otoriteriyen bir çizgide olmanız gerekir. Bunun maliyeti rub hastalığı, çeşitli psikolojik problemler gibi kişisel maliyetlerden siyasette otoriterizme kadar uzanabilir.

Ama, birbirine inanmamayı da gerçekten aklım almıyor benim. Düşünün ki, küçük bir elit, grup toplumun nereye gitmesi lâzım geldiğini ve doğrunun ne olduğunu, o koca toplumun mensuplarının etkileşiminden daha iyi yapacak. Böyle bir şeye imkân var mı?

Aslında bu eşyanın tabiatına aykırı. Çünkü, 300 kişilik bir kabileden bile bu yapılamaz.

Aynen öyle. Yaratıcılığın etkileşimden doğduğuna inanıyorum. Firmalara bakıyorum, bilgi yönetimi diye bir şey yapmaya kalktılar. Hâlbuki bilgi insanlar konuşurken oluşur. Onu yakalamak, onun ortamını sağlamaktır önemli olan, firma için.

Sohbet esnasında insanın aklıma yeni fikirlerin gelmesi gibi.

Tabii. İşte böyle bir zenginliği bırakıp dört tane kendini çok akıllı zanneden kişi geleceğinizi nasıl tahmin eder. Bunu o kadar naif ve mantıksız buluyorum ki...

İlginç bir nokta. Çok basit bir gerçek gibi görünen bazı şeyler başka insanlar tarafından anlaşılmaz, kavranması mümkün olmayan şeyler gibi algulanıyor. Burada yine Hayek'in bir sözü aklıma geldi, "Aslında liberalizm bir şeyse eğer, o şudur, toplumun kendiliğinden işleyen güçlerinin işlemesine müsaade etmek." Bu, kısa

vadede kötü sonuçlar yaratıyor gibi görünse de uzun vadede iyidir. Bu basit gerçeği kabullenebilse Türkiye... Ben şahsen Türkiye'nin çok büyük potansiyelinin olduğuna inanıyorum. Çok daba zengin olabilir. Gerçekten model bir ülke olabilir. Ama, kendi hâline bırakılması şartıyla.

Ben buna kesinlikle inanıyorum.

Siz bu doğrultuda clinizden gelen gayreti gösteriyorsunuz.

Çok teşekkür ederim Atilla Bey, ben sizden öğreniyorum.

Estağfurullah. Sizin gibi bir müteşebbisin olması Liberal Düşünce Topluluğu'ndaki arkadaşlar için, ki biliyorsunuz çoğu akademik camiadan gelen insanlar, büyük bir güven ve moral kaynağı oluyor. Var olduğunuz için ve bu faaliyetleri yürüttüğümüz için çok teşekkür ediyoruz.

Sağ olun, asıl yardımcı kitaplarınız için ben size çok teşekkür ederim.

Türkiye'nin Hâlleri

Murat Belge

Yıllardır Türkiye'deki fikir hayatının zirve isimlerinden biri olmayı başaran, doğru bildiğini şartlar ne olursa olsun savunmaktan geri kalmayıp, her zaman yeni ufuklara açılmaya, analitik olmaya çalışan değerli fikir adamı Murat Belge Türkiye'nin Hâlleri ile yeniden okuyucularıyla buluşuyor. Yazarın muhtelif yerlerde yayınlanmış makalelerinin bir araya getirilmesiyle oluşan bu eserde, ağırlıklı olarak, Türkiye'nin toplumsal ve siyasî bunalımları üzerine yapılan özgün değerlendirmelere yer verilmekte, Türkiye'deki antidemokratik ve anti-özgürlükçü zihniyetin çeşitli alanlardaki tezahürleri yetkin biçimde tahlil ve teşhir edilmektedir.

LIBERTE

kitaplığınızda özgürlüğe yer açın...
